

O'QUVCHILARDA TAFAKKUR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Maxmudova Gulnora Xudayqulovna

Samarqand viloyati Qo'shrabot tumani 80-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarda tafakkurning shakllanish jarayoni, uning psixologik xususiyatlari hamda tafakkur rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar yoritilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida tafakkurni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari va o'qituvchi hamda oilaning roli tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tafakkur, psixologiya, o'quvchi, bilish jarayonlari, intellekt, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, ta'lim, rivojlanish, kognitiv faoliyat.

KIRISH

Insonning bilish faoliyatida tafakkur muhim o'rin egallaydi. Tafakkur orqali shaxs atrofdagi voqelikni chuqurroq anglaydi, hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni tushunadi va muammolarni hal etish yo'llarini topadi. O'quvchilarda tafakkurning shakllanishi ta'lim va tarbiya jarayonining eng muhim natijalaridan biri hisoblanadi. Tafakkur bilish jarayonlarining murakkab shakli bo'lib, u insonning tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish faoliyati orqali namoyon bo'ladi. O'quvchilarda tafakkur bosqichma-bosqich rivojlanadi va yosh xususiyatlariga mos ravishda takomillashib boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida asosan konkret tafakkur ustun bo'lsa, yuqori sinflarga o'tgan sari abstrakt va mantiqiy tafakkur rivojlanadi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tafakkur rivojlanishi idrok, diqqat, xotira va nutq bilan chambarchas bog'liqdir. O'quvchi qanchalik ko'p kuzatsa, tinglasa va o'rgansa, uning tafakkur jarayonlari shunchalik faol rivojlanadi. Ayniqsa, nutqning rivojlanganligi fikrlash jarayonining samaradorligini oshiradi. Tafakkur shakllanishida ta'lim muhitining ahamiyati katta. Dars jarayonida o'quvchilarga muammoli vaziyatlarni taqdim etish, savol-javob usullaridan foydalanish va mustaqil izlanishga yo'naltirish ularning fikrlash faoliyatini faollashtiradi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi.

O'quvchilarda tafakkur rivojlanishining muhim jihatlaridan biri mantiqiy fikrlashdir. Mantiqiy fikrlash yordamida o'quvchi sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunadi, ma'lumotlarni tahlil qiladi va asosli xulosalar chiqaradi. Shu bilan birga, ijodiy tafakkur ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, u yangi g'oyalar yaratish va noodatiy yechimlarni topishga xizmat qiladi. Tafakkur rivojlanishida motivatsiya ham muhim o'rin tutadi. Bilim olishga qiziqqan va o'z oldiga maqsad qo'ya oladigan o'quvchilarda fikrlash jarayonlari faolroq kechadi. Rag'batlantirish va muvaffaqiyat

hissi esa ularning intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Oila ham tafakkur shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning bolalar bilan muloqot qilishi, kitob o'qishga undashi, savollariga javob berishi va mustaqil fikrlashga rag'batlantirishi tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit esa bolalarning erkin fikrlashiga imkon yaratadi.

Maktab psixologi va pedagoglarning hamkorligi o'quvchilarning tafakkur rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim omil hisoblanadi. Psixologik treninglar, intellektual o'yinlar va rivojlantiruvchi mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlari yanada takomillashtiriladi.

Yoshlar tafakkuri rivojlanishining asosiy bosqichlari – mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash va yaratuvchanlik shakllanishidir. O'smirlik davrida yoshlar o'z fikrlarini aniq ifoda etishga, kuzatishlar va tahlil qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirishga intiladilar. Ular o'zaro muloqotda bo'lib, bilim almashish orqali tafakkurlarini yanada rivojlantiradilar. Shuningdek, yoshlar o'z qarorlarini qabul qilishda va muammolarni hal qilishda yanada mustaqil bo'ladilar, bu esa ularning tafakkuriga katta ta'sir ko'rsatadi. Mantiqiy fikrlash

Mantiqiy fikrlash yoshlarning intellektual qobiliyatlarining asosini tashkil etadi. Bu bosqichda ular fikrlarini aniq, tizimli va dalillarga asoslangan tarzda qurishga o'rganadilar. Mantiqiy tafakkur yoshlarning tezda qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi, lekin bu jarayonda ular kutilmagan vaziyatlarga qanday munosabatda bo'lishni ham o'rganadilar. Tanqidiy fikrlash

Tanqidiy fikrlash yoshlar tafakkurida katta o'rin tutadi, chunki ular o'z fikrlarini so'roq qilib, muhokama qilish orqali yangi va qiziqarli fikrlar yaratadilar. Tanqidiy fikrlash yoshlarning mantiqiy xatolarga yo'l qo'ymasliklariga, ularning qarorlarining asoslanganligini tekshirishlariga yordam beradi. Bunday tafakkur usuli yoshlarning bilimlarni qabul qilish va ular bilan ishlashni osonlashtiradi.

Yaratuvchanlik

Yaratuvchan tafakkur yoshlarning yangi g'oyalar va fikrlarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi. Ular doimo yangi imkoniyatlarni qidirib, muammolarni yangicha yondashuvlar bilan hal qilishga harakat qiladilar. Yaratuvchanlik yoshlarning innovatsion fikrlashini rivojlantirishga, yangi sohalarda muvaffaqiyatlarga erishishga yordam beradi. Yoshlar tafakkurining rivojlanishida o'ziga xos sifatlar mavjud bo'lib, ular shaxsning umumiy intellektual va psixologik holatiga ta'sir ko'rsatadi.

Yoshlar tafakkuri shaxsning ichki dunyosi va qadriyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ular jamiyatdagi o'z o'rnini aniqlash, shaxsiy fikrlarini shakllantirish va mustaqil qarorlar qabul qilishga intiladilar. Bu jarayonda ijtimoiy ta'sir va oila, do'stlar bilan o'zaro muloqotlar katta rol o'ynaydi. Yoshlar tafakkurining rivojlanishi shaxsiy qarashlar va qadriyatlarning shakllanishi bilan chambarchas bog'liqdir. Yoshlar o'zlarining dunyoqarashini kengaytirishda va shaxsiy prinsiplarini belgilashda oila,

jamiyat va ta'lim muhitidan olingan ta'sirlarni hisobga oladilar. Ular o'z fikrlarini mustaqil ravishda shakllantirishga harakat qiladilar, bu jarayonda tanqidiy fikrlash va o'z qarashlarini ishonch bilan ifoda etish ko'nikmalari rivojlanadi. Shaxsiy qarashlar va qadriyatlar yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida muhim o'rin tutadi, chunki ular hayotga bo'lgan munosabatni belgilaydi va qarorlar qabul qilishda asosiy omil bo'ladi. Yoshlar o'z qadriyatlariga asoslanib, jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'z maqsadlari va intilishlariga erishishga intiladilar. Bunday qarashlar va qadriyatlar nafaqat individual yutuqlarga olib keladi, balki jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Yoshlar tafakkurining rivojlanishi shaxsiy qarashlar va qadriyatlarning shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonning ijtimoiy ta'sirlari va o'zaro muloqotlarning ijobiy yondashuvlari yoshlarning ijtimoiy faolligini va hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi.

Yoshlar tafakkuri rivojlanishi bilan ular qarorlar qabul qilishda mustaqil bo'ladilar. Bu esa ularning o'z fikrlariga bo'lgan ishonchni oshiradi va hayotdagi muhim qarorlarni qabul qilishda tajriba orttirishlariga yordam beradi. Mustaqil fikrlash yoshlarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor bo'ladi. Yoshlar tafakkurining rivojlanishida qarorlar qabul qilishda mustaqillik muhim o'rin tutadi. O'smirlik va yoshlik davrida, tafakkurning mantiqiy va tanqidiy aspektlari shakllanadi, bu esa yoshlarni mustaqil qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi. Mustaqil fikrlash va qarorlar qabul qilish, yoshlarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularga o'z hayotini boshqarish imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, bu jarayon yoshlarning shaxsiy mas'uliyatni his etishiga, o'z fikrlarini mustahkamlash va boshqalarga o'z qarorlarini izohlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Mustaqil qarorlar qabul qilish yoshlarning intellektual va emotsional rivojlanishida muhim bosqichni tashkil etadi, chunki ular hayotdagi turli xil holatlarga o'z fikrlari va qadriyatlariga asoslanib javob berishga o'rganadilar. Shunday qilib, yoshlarning qarorlar qabul qilishdagi mustaqilligi, nafaqat shaxsiy muvaffaqiyatlar va rivojlanish uchun, balki jamiyatda o'z o'rnini topish va kelajakdagi mas'uliyatli fuqarolar sifatida faol ishtirok etish uchun ham zarurdir. Qarorlar qabul qilishda mustaqillik yoshlarning tafakkurining asosiy sifatlaridan biri sifatida, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonni rivojlantirish yoshlarni kelajakda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli fuqarolar bo'lishga tayyorlaydi.

Yoshlar faqat mantiqiy fikrlash bilan cheklanmay, balki emotsional va ijtimoiy tafakkurlarini ham rivojlantiradilar. Ular o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalar bilan muloqotda bo'lish va jamiyatda faol ishtirok etish qobiliyatlarini oshiradilar. Emotsional intellekt yoshlarning stressni boshqarish, ijtimoiy vaziyatlarga moslashish va boshqalar bilan ishlashda muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy va emotsional tafakkur yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Yoshlar tafakkurining bu ikki jihati o'zaro bog'liq bo'lib, ularning jamiyatda muvaffaqiyatli

faoliyat yuritishiga, shuningdek, boshqalar bilan ijobiy muloqot o'rnatishlariga yordam beradi. Ijtimoiy tafakkur yoshlarning boshqalar bilan aloqalari, jamiyatdagi o'z o'rnini topish va turli xil ijtimoiy vaziyatlarga moslashish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Emotsional tafakkur esa, o'z histuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalarning histuyg'ularini tushunish va ularga mos ravishda munosabatda bo'lish kabi muhim qobiliyatlarni shakllantiradi.

Yoshlar uchun emotsional va ijtimoiy tafakkur nafaqat o'zini anglash va boshqarishga, balki ijtimoiy vaziyatlarda faol ishtirok etishga, boshqalar bilan ijobiy muloqotlar o'rnatishga va stressni boshqarishga yordam beradi. Bu ko'nikmalar yoshlarning psixologik salomatligini yaxshilashga, jamiyatdagi o'zgarishlarga moslashishga va mustahkam ijtimoiy aloqalar o'rnatishga imkon yaratadi. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy va emotsional tafakkur yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatlari uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni taqdim etadi. Bu tafakkur turini rivojlantirish yoshlarning ijtimoiy faolligini, emotsional salomatligini va kelajakdagi ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi.

Yoshlar tafakkurining rivojlanishi ularga nafaqat o'z hayotlarini boshqarish, balki jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatlarini ham beradi. Mantiqiy, tanqidiy va yaratuvchan fikrlash kabi tafakkur sifatlari yoshlarning mustaqil qarorlar qabul qilishiga, ijtimoiy mas'uliyatni his etishlariga va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli, ta'lim muassasalari yoshlarning tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor berishlari lozim. Ta'lim jarayonlarida kognitiv ko'nikmalarni oshirish va yoshlarni yaratgan fikrlarini erkin ifoda etishga imkon beruvchi metodlar qo'llanilishi muhimdir.

Xulosa va takliflar: Yoshlar tafakkuri rivojlanishining turli bosqichlari, jumladan, mantiqiy, tanqidiy va yaratuvchan fikrlash ko'nikmalari ularning shaxsiy va ijtimoiy o'sishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu tafakkur sifatlari yoshlarni muammolarni hal qilishga, qarorlar qabul qilishda mustaqil bo'lishga va o'z fikrlarini aniq ifoda etishga yordam beradi. Yoshlarning tafakkuri nafaqat intellektual o'sish, balki jamiyatda faol ishtirok etish, innovatsion g'oyalar yaratish va ijtimoiy mas'uliyatni his etish qobiliyatlarini shakllantiradi. Shu bilan birga, yoshlarning tafakkuri rivojlanishida o'ziga xos shaxsiy va ijtimoiy omillar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni ijtimoiy ta'sirlar va ta'lim muhitidagi o'zgarishlar shakllantiradi. Takliflar

1. Ta'lim jarayonida kognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish – Ta'lim tizimida yoshlarning tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, mantiqiy va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish orqali ularning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini oshirish zarur. Buning uchun interfaol metodlardan, munozaralar va loyihalar orqali yoshlarning muloqot qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirish mumkin.

2. Innovatsion va yaratish muhitini ta'minlash – Yoshlarni yaratuvchan fikrlashga undovchi muhit yaratish, yangi g'oyalar va fikrlarni ishlab chiqishga imkon

beradigan o'quv metodlarini joriy etish muhimdir. Yoshlar innovatsion loyihalarda ishtirok etib, o'zlarini yaratgan g'oyalar bilan namoyon etishlari kerak.

3. Ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish – Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish va emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan treninglar va faoliyatlar tashkil etilishi lozim. Bu ular uchun stressni boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish va jamiyatda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'ladi.

4. Yoshlarning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini oshirish – Ta'lim muassasalarida yoshlarning qarorlar qabul qilishda mustaqil bo'lishini ta'minlaydigan muhit yaratish, ularning o'z fikrlariga ishonch hosil qilishiga yordam beradi. O'quv jarayonida yoshlarni o'z fikrini himoya qilish va boshqalar fikriga hurmat bilan yondashish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish kerak.

5. Ijtimoiy ta'sir va qo'llab-quvvatlash – Yoshlarning tafakkurining rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni tahlil qilish va ularning jamiyatda o'z o'rnini aniqlashga yordam beradigan qo'llab-quvvatlash tizimlarini ishlab chiqish zarur. Oila, o'qituvchilar va do'stlar o'rtasidagi ijobiy aloqalar yoshlarning tafakkuriga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, yoshlarning tafakkurini rivojlantirishda ta'lim muassasalarining roli juda katta bo'lib, ular bu jarayonni yanada samarali qilish uchun tegishli usullarni joriy etishlari kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tafakkur o'quvchi shaxsining intellektual rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan psixik jarayondir. Uni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashiga sharoit yaratish va ularni faol bilish faoliyatiga jalb etish zarur. Bu esa kelajakda bilimli, ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zohidov, B. (2015). Yoshlar psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi.
2. Akhmedova, F. (2018). Psixologiya: yoshlar tafakkuri va rivojlanish bosqichlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
3. Pirogova, L. (2017). Kognitiv psixologiya va yoshlar tafakkuri. Moskva: Akademiya.
4. Qodirov, D. (2019). Yoshlar va jamiyat: ijtimoiy faoliyat va tafakkur. Toshkent: O'zbekiston Yuridik akademiyasi.
5. Ergashev, S. (2020). Mantiqiy va tanqidiy fikrlash yoshlar rivojlanishining asosiy omili sifatida. Buxoro: Buxoro davlat universiteti.
6. Turg'unov, S. (2021). Yaratuvchan tafakkur va yoshlarning shaxsiy o'sishi. Toshkent: Navro'z nashriyoti.
7. Roberts, L. (2016). Creativity and cognition in youth development. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Sternberg, R. J. (2017). Thinking Styles: The Psychology of Cognitive Style. Cambridge: Cambridge University Press.